

В.М. Бічун

БДУ (Мінск)

КАНСТЫТУЦЫЙНАЕ ЗАКАНАДАЎСТВА ПЕРЫЯДУ ЧАТЫРОХГАДОВАГА СОЙМА (1788-1792)

Самыя важныя палітычныя рэформы ў Рэчы Паспалітай адбыліся на так званым Чатырохгадовым сойме (1788-1792) – заканадаўчым органе, які зрабіў спробу рэфармаваць грамадска-палітычны лад дзяржавы. Скліканы ў 1788 г. сойм абвясціў сябе канфедэрацыяй, што адмяняла дзеянне прынцыпа ліберум вета, а таму соймавыя рашэнні прымаліся простай большасцю галасоў.

Найбольш вострая палітычная барацьба ўзнікла з самага пачатку працы Чатырохгадовага сойма ў сувязі з прыняццем канстытуцыйнага заканадаўства. Кампраміс заключаўся ў тым, што нягледзячы на захаванне непарушнасці феадальнага ладу, правоў і прывілеяў шляхты, а таксама пануючага становішча каталіцкай царквы, дзякуючы намаганням рэфарматараў былі прыняты новыя нормы, якія садзейнічалі актывізацыі і стабілізацыі сацыяльна-эканамічнага жыцця дзяржавы.

Рэвалюцыйныя падзеі ў Францыі аказалі значны ўплыў на дзейнасць сойма Рэчы Паспалітай. У студзені 1791 г. сойм прымае Кардынальныя непарушныя правы, якія адмянілі папярэдні аднайменны закон 1768 г. і замацавалі новыя прынцыпы канстытуцыйнага ладу дзяржавы. Адпаведна гэтаму закону Рэч Паспалітая аб'яўлялася прававой дзяржавай, у якой вяршэнства належыла закону, прынятаму соймам. Гаварылася аб вечнай уніі Польшчы і Вялікага Княства Літоўскага ў складзе Рэчы Паспалітай (арт. 5). Такім чынам, закон па сутнасці замацоўваў федэратыўнае ўладкаванне дзяржавы.

Характэрна, што ў гэтым акце, ў адрозненне ад папярэдніх кардынальных правоў, не было нормаў, якія замацоўвалі феадальны грамадскі лад. Сцвярджалася, што каралём Польшчы і Вялікім князем Літоўскім можа быць толькі католік (арт.2), а святая каталіцкая рымская вера абодвух абрадаў, гэта значыць як рымская, так і грэка-каталіцкая (уніяцкая) застаецца пануючай у

дзяржаве (арт.1). Разам з тым, іншым веравывызванням гарантавалася свабода выканання іх абрадаў і культаў (арт. 4). Пераход з каталіцкай веры ў якую-небудзь іншую лічыўся крывым злочынам (арт.3).

Новым быў артыкул, які абвясчаў і забяспечваў свабоду слова і друку кожнаму грамадзяніну (арт. 11). Недапушчалася толькі наўмыснае прызначэнне да бунту супраць дзяржавы, праступкаў супраць маралі і каталіцкай веры, дзеля чаго захоўвалася царкоўная цэнзура. Адзначалася, што ніхто не павінен карыстацца юрыдычнай недатыкальнасцю (арт. 10).

Як бачна, Кардынальныя правы 1791 г. па сваім змесце – далёка не адназначны юрыдычны акт. У дакуменце адначасова бачыцца нараджэнне ў палітычных ідэях канца XVIII ст. буржуазных тэндэнцый і супрацьстаянне апошнім старых феадальных адносін. Менавіта таму Кардынальныя правы, з аднаго боку, аб'яўляюць у Рэчы Паспалітай пануючай рэлігіяй рымска-каталіцкую, дэкларуючы, праўда, царпімасць да іншых канфесій, а з другога – абвясчаюць чыста буржуазны лозунг свабоды слова і друку і г. д.

У сакавіку 1791 г. быў прыняты закон аб павятовых соймах, у адпаведнасці з якім беззямельная шляхта (“галота”) пазбаўлялася права ўдзельнічаць у працы соймаў і абіраць дэпутатаў на агульнадзяржаўны сойм.

У красавіку 1791 г. прымаецца закон аб гарадах, які значна пашыраў правы гарадскога насельніцтва. Мяшчанам гарантавалася права на асабістую недатыкальнасць, акрамя таго яны атрымалі права набываць маёмнасць з залежнымі сялянамі, займаць нязначныя пасады ў дзяржаўных установах і судах, быць адвакатамі, прадстаўляць свае інтарэсы ў соймавых камісіях пры разглядзе пытанняў, якія тычыліся гарадоў.

Такім чынам, у перыяд са студзеня па красавік 1791 г. у выніку плённай заканадаўчай дзейнасці сойма быў прыняты шэраг законаў, якія ўвайшлі ў якасці складанай часткі ў Канстытуцыю 3 мая 1791 года. Іншымі словамі, актыўная заканадаўчая дзейнасць сойма прывяла да значных змяненняў у канстытуцыйным заканадаўстве Рэчы Паспалітай і падрыхтавала спрыяльную ўнутрыпалітычную глебу для прыняцця прагрэсіўнай Канстытуцыі.